

Humor og engasjement i miljøorientert barnelitteratur.

En himmel full av skyer

Humour and engagement in children's environmental literature.

En himmel full av skyer

Marianne Røskeland

Dosent ved Høgskulen på Vestlandet, Institutt for språk, litteratur matematikk og tolking

Seneste publikasjon: *Sans for danning. Estetisk vending i litteraturredidaktikken* (2020, redaktør sammen med Åse Høyvoll Kallestad).

Marianne.Roskeland@hvl.no

Sammendrag

Gjennom en analyse av barneromanen *En himmel full av skyer* av Arne Svingen utforsker artikkelen hvordan humor kan fungere i klima- og miljøorientert barnelitteratur. Hovedpersonen Henriks prosjekt er å spre bevissthet og kunnskap om miljøkrisen for slik å «redde verden». Sentrale spørsmål er om humoren underbygger romanens økokritiske prosjekt og bidrar til innsikt, eller om humoren ufarliggjør og distraherer. Analysen søker svar på dette blant annet ved å anvende humorteori, forskning på humoristisk barnelitteratur og innsikter fra økokritikk. Artikkelen gjør greie for hvordan humoren er integrert i bokas estetikk og normsystem og argumenterer for at humoren kan tjene flere funksjoner: kritikk, latterliggjøring, avspenning og underholdning. Humoreksempelene i analysen er både knyttet direkte til klimatematikken og løsrevet fra denne. Artikkelen drøfter forholdet mellom humor og alvor og mellom følelser og engasjement, og belyser hvordan humor både kan avspore fra og bidra til refleksjon og engasjement omkring klima og miljøspørsmål.

Stikkord

Arne Svingen, humor, klimalitteratur, engasjement, økoborgerskap, underliggjøring, økokritikk

Abstract

Through an analysis of the novel *En himmel full av skyer* [*A sky full of clouds*] by Arne Svingen this article explores how humour may work in environmental literature for children. The protagonist Henrik's project is to spread knowledge about the climate crisis in order to «save the world». Important questions to ask are whether the humour supports the novel's ecocritical project and contributes to insight, or whether the humour leads to distraction, making the danger seem harmless? The analysis explores these questions using humour theory, earlier research on humour in children's literature, and insights from ecocriticism. The article explores how humour is integrated into the novel's aesthetics and norm system and argues that the humour serves many functions in this novel: critique, ridicule, relief and entertainment. The analyzed examples show humour both linked to environmental issues and independent of them. The article discusses the relationship between humour and seriousness and between feelings and engagement in environmental problems.

Keywords

Arne Svingen, humour, environmental literature, engagement, ecocitizenship, defamiliarization, ecocriticism

«Kan klimakrise bli gøy?» Dette spørsmålet stilte forfatteren Erika Fatland (2017) i forbindelse med utgivelsen av den humoristiske barneromanen *Vinterkrigen*, som handlet om et klimamysterium, og som fikk kritikk for ikke å ta krisen på alvor. Fatlands svar var ja, fordi temaet er viktig, men også fordi ingen er tjent med at barn og unge blir triste og mister håpet. Å bruke humor for å gjøre et vanskelig tema håndterbart er en strategi som har lang tradisjon i barnelitteraturen (Mallan, 1993, s. 20). Samtidig kan humor i barnelitteratur bli kritisert for å dempe alvor et i så stor grad at den kan hindre «litteraturens mulighet for å skape emosjonelt engasjerte og kritisk reflekterte» lesere (Goga, 2021, s. 7).

De siste årene har det kommet mange utgivelser av litteratur for barn og unge som tematiserer klima- og miljøproblematikk, men bare noen få av dem bruker humor i utstrakt grad. Mitt ærend i denne artikkelen er å studere hvordan humor kan fungere i slik litteratur. Det gjør jeg ved å studere barneromanen *En himmel full av skyer* (2018) av Arne Svingen, som både er morsom og ønsker å ta klima- og miljøkrisen på alvor (Svingen, 2018a), og som dessuten har slått an både hos kritikere og barnelesere. Slik jeg leser romanen, har den et økokritisk prosjekt, og et studium av den kan ha overføringsverdi til annen barnelitteratur som kombinerer humor med engasjement i alvorlige samfunnsspørsmål.

Jeg vil ta utgangspunkt i to innsikter fra humorteorien. For det første skillet mellom humor med en agenda og humor som «sheer pleasing diversion» (Critchley, 2002, s. 11), altså rein underholdning. I ordet «diversion» ligger det å bli avsporet, atspredt, underholdt. Slik humor kan gi en pause fra fornuften. Dette er behagelig, men kan være problematisk i kombinasjon med alvorlige tema, nettopp fordi det morsomme kan distrahere og dermed redusere alvor et. På den andre siden kan humor ha en klar agenda og fungere som kritikk og maktmiddel, eller som mestringsstrategi i vanskelige situasjoner.

Den andre innsikten er at mye humor oppstår i kontrasten mellom norm og normbrudd (Bergson, 1993, s. 18; Critchley, 2002, s. 1). Vi ler av brudd med det vi forventer. Humor forutsetter altså en forestilling om normalitet som er felles for dem som ler sammen (Bergson, 1993, s. 19). Humor har slik sett en sosial funksjon, og har med verdier å gjøre: «Å dele ein vits er å dele eit verdisyn, noko som også er å kjenne at ein høyrer til med andre» (Dahl, 2020, s. 71). Humor kan derfor forsterke motsetninger.

På denne bakgrunnen vil jeg stille følgende to spørsmål: I hvilken grad underbygger humoren i *En himmel full av skyer* det økokritiske prosjektet i romanen og bidrar til innsikt og kritisk tenkning? Og i hvilken grad kan humoren og det morsomme ufarliggjøre eller distrahere og dermed svekke alvor et og det kritiske potensialet?

I det følgende vil jeg først kort presentere *En himmel full av skyer*. Deretter gjør jeg greie for teori og sentrale begreper, med hovedvekt på humorteori, økokritikk og ideer om klima- og miljøorientert medborgerskap. I analysen av romanen vil jeg gi eksempler på bruk av humor og drøfte hvorvidt humoren støtter eller svekker romanens miljøorienterte prosjekt. Underveis vil jeg også belyse hvordan humoren kan bidra til innsikt og refleksjon.

En himmel full av skyer

En himmel full av skyer (2018) av Arne Svingen kan karakteriseres som en alvorlig roman som inneholder mye humor, og den handler om barn som vil gjøre noe med klima- og miljøkrisen. Romanen er nominert til flere priser (Brageprisen og Arks barnebokpris) og vant Bokslukerprisen 2019, en pris som deles ut av norske elever mellom ni og tolv år. Selv om det er mye humor i romanen, har det morsomme fått lite oppmerksomhet i akademiske analyser av den (Hennig, 2021; Katheeb, 2021; Åse, 2019). Den manglende interessen for humoren er interessant i seg selv, og jeg vil vende tilbake

til dette. Romanen er en del av det norske *Bærekraftsbiblioteket* (FN-sambandet, 2021).

Det er to alvorlige tema i *En himmel full av skyer*: den 11-årige jeg-fortelleren Henriks dødelige kreftsykdom og jordens «sykdomstilstand». Kreftdiagnosen er den utløsende årsaken til at Henrik bestemmer seg for å «redde verden», og det haster. Sykdommen er også grunnen til at han slipper å gå på skolen, noe som frigjør tid. Både i romanen og i Henriks bevissthet er det verdens problemer som har hovedfokus, og romanen dreier seg om hvordan han går fram for å prøve å redde den.

Henriks prosjekt er helt konkret å skape oppmerksomhet om det jordiske miljøets krisetilstand. Hvis folk bare kan «våkne», tenker han (s. 67), vil det skje endring. Henrik ønsker å engasjere både barn og voksne, og påvirke politikere og andre med makt. For å få gjennomslag i mediene er det ikke nok å være saklig; det kreves i tillegg noe sprøtt og morsomt, og dette resulterer i en mengde ville påfunn og situasjoner, ofte med hjelp av broren Bredo og jevngamle Sofie, som er statsministerens datter. Humoren er altså et vesentlig element i Henriks prosjekt, samtidig med at den preger romanens fortellermåte, som vi skal se. *En himmel full av skyer* er slik sett en slags metaroman om hvordan humor kan fungere i tilknytning til engasjement for klima og miljø. Henrik lykkes etter hvert med å få oppmerksomhet både i sosiale medier og på TV. Han engasjerer barn og unge, og får til slutt tale i FN.

Humor

Humor står for det fenomenet at noe framkaller latter, smil, eller en indre tilstand av morskap. Det må altså ikke latter til for at det skal være snakk om humor (jf. Veatch, 1998, s. 3), men det er likevel vanlig å bruke det at «vi ler», nesten synonymt med at «vi oppfatter noe som morsomt», og det vil jeg også gjøre her. Jeg vil heller ikke skille mellom humor og det komiske, eller forholde meg til en detaljert humortaksonomi, men i omtalen

av romanen vil jeg eksemplifisere og kommentere ulike former for humor og komikk.

Det er vanlig i oversiktsframstillinger av humorteori (jf. Critchley, 2002, s. 2; Cross, 2010, s. 5) å ta utgangspunkt i en inndeling i tre hovedteorier om humor, knyttet til 1) overlegenhet, 2) avspenning (comic relief) og 3) inkongruens. Det gjør også jeg.

Den første teorien knytter latter og morskap til forestillingen om egen overlegenhet over andre, som dermed blir degradert. Denne egenskapen ved latter er kanskje det som i størst grad kan utløse smerte, aggresjon og konflikt og sette grupper opp mot hverandre. Latter kan både inkludere og ekskludere. Ifølge Bergson (1993) er latter alltid «en gruppes latter» (s. 19). De som ler sammen, deler de samme referansene, men også de samme verdiene, som vi allerede har vært inne på. Dette er relevant når vi snakker om humor som maktutøvelse og kritikk. Slik latter forutsetter en viss grad av ufølsomhet og avstand. Dersom medlidenheten blir for stor, ler vi ikke.

Ideen om at noe eller noen blir gjort mindre viktig, farlig eller mektig av latter, har også stort positivt potensial, for eksempel når det gjelder å takle vanskeligheter. Dette er humor som mestringsstrategi. Imidlertid er det ikke alltid lett å kontrollere latter. Det kan være en hårfin balanse mellom latter som frigjøring fra bekymring og som bagatellisering av noe som er ment å tas på det største alvor. Dette er høyst relevant når humor kombineres med tema som miljø- og naturødeleggelse.

At latter blir utløst av en plutselig spenningsoppløsning, er den andre hovedteorien. Det er tale om en slags psykisk reaksjon hos den som ler. Humor som avspenning kan også knyttes til det kroppslige ved selve latteren. Mangel på kontroll over både ansikt og kropp i latteren har gjort at noen teoretikere ser latter som en midlertidig galskap – eller frihet fra fornuft (Hellesnes, 2007, s. 19; Critchley, 2002, s. 9). Dette kan være noe av grunnen til at mange kjenner behov for humor i vanskelige tider.

Humor som avspenning i barnelitteratur har tradisjon for å bli forklart med barns behov for frigjøring fra voksen sosial kontroll: Humor i fiksjonslitteratur kan gi barneleseren «valuable psychological relief from the pressures and confines of adult authority», ifølge humor- og barnelitteraturforskeren Julie Cross (2010, s. 42). Dette synet på humor kan koples til Bakhtins teorier om karnevalistisk frigjøring fra gjeldende normer (Bakhtin, 2017, s. 19) og kan slik sett overlape med humor som mestringsstrategi i form av ufarliggjøring.

Den tredje teorien går på humorens form og struktur, og innebærer at latter og morskap utløses av en overraskende inkongruens mellom det man forventer og det som skjer. Det oppstår en kollisjon mellom to ufornlige forventninger eller forestillinger. Latter forutsetter med andre ord at en eksisterende norm eller et vanlig logisk skjema brytes – som nevnt innledningsvis. Det er derfor latter er knyttet til menneskelige fellesskap og kulturer. Dette synet på humor kan kombineres med komisk avspenning, fordi det uventede utløser en oppbygget spenning, eller det oppstår et kognitivt sammenbrudd. Det kan også kombineres med ovelegenhet, ettersom overraskende avvik fra normen framstår som latterlig. Det finnes ikke noe skarpt skille mellom barns og voksnes humor, men referansene som kreves, varierer naturlig nok med alder og erfaring (Cross, 2010, s. 15). Alle teoriene er relevante for å belyse humorens kritiske, avledende eller støttende funksjon i en barneroman med et økokritisk prosjekt.

Økokritikk og økoborgerskap

Garrard (2012a) definerer i *Ecocriticism* økokritikk som «the study of the relationship between the human and the non-human» (s. 5) i ulike kulturuttrykk, for eksempel litteratur. Økokritikk har tradisjon for å være kritisk til et menneskesentrert, det vil si *antroposentrisk*, syn på natur og miljø, der omgivelser og andre arter betraktes som ressur-

ser og gis verdi avhengig av nytte for mennesker. Man fremmer heller et *økosentrisk* syn, som i større grad verdsetter alle arter (Massey & Bradford, 2011, s. 110; Hverven, 2018, s. 64).

Økokritikken har i utgangspunktet en aktivistisk orientering (Garrard, 2012b, s. 1). En grunnleggende idé er at oppmerksomhet om framstilling av natur og av forholdet mellom menneske og miljø kan bevisstgjøre, opplyse og engasjere lesere, og at arbeid med litteratur i dette perspektivet kan bidra til danning til *økoborgerskap* (Massey & Bradford, 2011, s. 110; Røskeland, 2018, s. 28). Økoborgerskap kan forstås som en særlig form for medborgerskap knyttet til miljøbevissthet og handlingskompetanse.

En av miljøkrisens største utfordringer er det som kan kalles «kognitiv dissonans» mellom kunnskap og holdninger på den ene siden og mangel på handling som tar konsekvensen av denne kunnskapen, på den andre (Hessen, 2020, s. 33; Goga, 2021, s. 3). Det dreier seg blant annet om motvilje mot å akseptere noen ulemper nå, selv om man slik unngår noen mye større ulemper i en nær eller fjern framtid. Dette er en utfordring som Henrik i *En himmel full av skyer* møter gang på gang, og som gjør ham sint. Bjørlykhaug og Vetlesen (2020) understreker at barn og unges følelser av frykt, sinne og maktesløshet som reaksjoner på miljøkrisen er rasjonelle og helt på sin plass (s. 88). Derfor er det viktig å være på vakt mot alle som forsøker å undertrykke eller latterliggjøre disse reaksjonene som irrasjonelt «hysteri». Det å ikke bli tatt på alvor er til dels selve grunnlaget for frykten. Det bidrar til redselen for at ikke noe vil bli gjort.

Humor i En himmel full av skyer

En himmel full av skyer problematiserer forholdet mellom mennesker og miljø og utforsker samtidig barns muligheter for å agere som økoborgere. Romanen er likevel morsom å lese. Dette bekrefter både anmeldere og barnelesere. Det kan imidlertid ikke ga-

ranteres at de humoreksemlene jeg har valgt, er like morsomme for alle. De er valgt ut fra et ønske om å vise at humor brukes på mange ulike måter i romanen, og jeg søker å vise et representativt (men ikke uttømmende) utvalg. Eksemlene viser humor både direkte i tilknytning til klima- og miljøsakene og uavhengig av den – både verbal og kroppslig humor, høy og lav, enkel og mer kompleks. Hver av disse humortypene kan forstås i lys av humorteoriene og innsiktene som ble nevnt innledningsvis. En stadig veksling mellom humor og alvor er et overordnet grep i romanen.

Å le av folk som er dårlige i matte

Det første eksempelet er hentet fra situasjonen der Henrik forbereder seg til TV-debatt og lurer på hvordan han skal formidle store tall, siden «mye som har med miljøet å gjøre handler om tall» (s. 114). Han tenker videre:

Det er ikke bare meg sånt er vanskelig for. Selv mamma og pappa får det tomme blikket når jeg øver foran dem. For som det heter på en kul T-skjorte jeg så: *4 av 3 er dårlige i matte*. Jeg lo en stund av den. Men CO2 er ikke noe å le av (Svingen, 2018a, s. 115).

Her er det altså noe det går an å le av, og noe som ikke er «noe å le av». La oss ta det siste først. Å le av noe kan som nevnt gjøre at vi hever oss over det (overlegenhetsteori), bagatelliserer eller sporer av. Å «le av» CO2 ville derfor være i konflikt med Henriks verdier, som nettopp innebærer at folk må se alvor. Vitsen om at «4 av 3 er dårlig i matte» er tilsynelatende bare «rein underholdning». Det tar trolig en brøkdel av et sekund før vi forstår det logiske sammenbruddet i vitsen, og samtidig oppstår en plutselig lettelse, sammen med en følelse av overlegenhet.

Henriks tanker svinger brått mellom det største alvor og tøys, og kanskje er det en av grunnene til at det morsomme blir så morsomt? Dette kan være et eksempel på det Thomas Veatch (1998, s. 4) sier om at humor fungerer som en smerte som ikke gjør vondt,

der en opplevelse av at noe er galt med noe vi bryr oss om, opptrer samtidig med at noe er bra, og vi ler. Når spenningen og håpløsheten er stor, blir både behovet og muligheten for spenningsutløsning større. Samtidig er ikke denne vitsen helt «rein» underholdning, siden dette med at det er vanskelig å forstå tall, er noe av grunnen til at det er så krevende å fatte miljøutfordringene jorden står overfor. Det vitsen bidrar med, er at den gir overskudd til å lese videre, fordi det er mulig å le – av dem som ikke er gode i matte, men også i overgivelse, av håpløshet eller av menneskenes svakhet.

På jakt etter våpen i «den kriminelle underverden»

Mitt andre eksempel er fra starten av romanen. Henrik vil skaffe seg et våpen som han skal bruke til å true statsministeren, slik at han kan få oppmerksomhet om å «redde verden siden politikerne ikke gjør noen ting» (s. 26). Han går rundt i sentrum og ser etter «folk som virker skumle» (s. 29):

Noen av dem ser ganske speisa ut i blikket, og et par bøyer hele tiden knærne som om de nettopp har landet etter et langt skihopp [...] jeg må velge meg ut en kandidat som ser ut til å ha ekstra mye erfaring fra underverdenen.

Jeg har sett meg ut en fyr som ikke virker synlig ruset, og som selger i stedet for å kjøpe. Han har et sånt smalt blikk som det må være vanskelig å se ut av og en skinnjakke som nok har opplevd mye drøyt (Svingen, 2018a, s. 29–30).

Her ligger humoren i språk og ordvalg. Sammenlikningen mellom de «narkomanes» kroppsholdning og en som nettopp har landet etter et skihopp, er både treffende og overraskende. Det skjer en plutselig kopling mellom to verdener som ikke passer sammen, altså en komisk inkongruens.

En forutsetning for at noe fungerer som humor, er som nevnt at leseren ikke føler medlidenhet. Fokalisert gjennom Henriks

blikk og språk opplever leseren rusmisbrukerne på avstand, ufølsomt og med en litt naiv tilnærming. Ikke alle vil synes at dette er morsomt, for disse rusede personene blir jo latterliggjort. Det er dessuten snakk om stereotyper, der de «narkomane» blir karikert. Dette er slik sett et eksempel på det Critchley kaller «reaksjonær humor», som spiller på utbredte oppfatninger og som i beste fall tjener til å forsterke sosial konsensus (2002, s. 11). Slik humor er vel å merke den aller mest utbredte formen for det komiske som «rein underholdning» (sst.). Vi ser altså at den «harmløse» humoren ikke er verdinøytral, men den har her ikke noe direkte å gjøre med klima- og miljøproblemer.

Episoden er en sidefortelling til hovedplottet. Like etter funderer Henrik over at han ikke forstår de narkomanes valg og generelt ikke forstår seg på mennesker. Det er som om «vi bare klarer å konsentrere oss om øyeblikket. Alt skal være bra akkurat nå. I morgen er utrolig lenge til. Da kan vi godt ha abstinenser og miljøkatastrofer og ganske mye sult» (s. 32). Dermed er vi tilbake ved hovedtematikken.

Verbal humor – kjappe replikker og opprørske dialoger

Vittige dialoger mellom Henrik og andre er en sentral del av framstillingen i *En himmel full av skyer*. Vi ser det i de mange replikkvekslingene mellom Bredo og Henrik, som her: «– Jeg har tenkt litt. – Oj, hvordan gikk det?» (s. 35). Eller når Henriks far sier at han aldri før har møtt noen i regjeringen. «– Men jeg så kongen på avstand. Kanskje 300 meter. – Hvordan var han? – Langt borte» (s. 85).

Kjappe replikker er typisk for en mye brukt komisk karakter i barnelitteraturen: det smarte og uredde barnet som bevisst bryter med sosiale forventninger og som kan utfordre voksne autoriteter, altså det Julie Cross kaller «deliberate transgressive characters» (2010, s. 19). Et eksempel fra romanen er fra en diskusjon hjemme hos Sofie, der Henrik kritiserer miljøvernministeren, som svarer:

– Heldigvis har ikke barn på din alder lov til å stemme. Hva slags regjering hadde vi fått da? Null biler og bare hoppeslott?

– Det hadde i hvert fall gått raskere mot færre utslipp og mindre mikroplast i maten enn det gjør med deg og kaffekoppene dine.

– [...] Dette er kompliserte greier. Det er ikke noe som kan skje over natta. Politikk tar tid. En oppvakt liten gutt som deg burde lytte når de voksne snakker.

– Det burde ikke hett miljøvernminister, men forurensingsminister. Det er det du er (Svingen, 2018a, s. 165).

Å skjelle ut, fornærme eller bruke kallenavn på autoritære voksne kan i seg selv framkalle latter hos barnelesere, som gjerne selv kunne ønske å gjøre det samme (Cross, 2010, s. 31). Gjennom fiksjonen kan barn more seg over opprørske atferd, uten risiko for sosial sanksjonering. I *En himmel full av skyer* dreier det seg imidlertid ikke om å angripe voksne fordi de er autoriteter som hindrer barns frihet, men fordi de representerer de *politisk ansvarlige* autoritetene. Dette er humor både som mestringsstrategi og som latterliggjørende kritikk av motstandere.

Henrik er sint her, og det er han ofte. Forfatteren lanserte selv romanen som «en bok om barn som er forbanna» (Svingen, 2018b). Koplingen mellom humor og sinne finner vi ofte i samfunnskritisk bruk av humor (Johansen, 2020, s. 90).

Et annet eksempel på opprørske humor i dialoger er denne samtalen mellom Henrik og statsministeren, Vibeke, like før de begge skal være med i et debattprogram på TV:

– Så hyggelig at Sofie hjelper deg.

– Mener du det?

– Jeg er politiker, Henrik.

– Jeg pleier å mene det jeg sier.

– Det er vel derfor du ikke er politiker.

Men hvem vet, en dag sitter du der hvor jeg er, og da vil du forstå at alt ikke er så enkelt som du vil ha det til.

– Eller kanskje jeg finner ut at det ikke er så vanskelig som du vil ha det til? (Svingen, 2018a, s. 116).

Her sier statsministeren indirekte at politikere lyver. Dette er en dårlig skjult latterliggjøring av politikere, og samtidig impliserer denne dialogen noen forestillinger om barn. At barn i større grad enn voksne sier det de mener, kan knyttes til en tradisjonell romantisk idé om at barn er mer «naturlige» og umiddelbare enn voksne – eller at de ikke forstår sosiale koder. På den andre siden kan eksempelet knyttes til ideer om at barn i større grad legger merke til det vanen med tiden gjør voksne blinde for. Både innen persepsjonsfilosofi (Gibson, 2015, s. XIV), estetik og litteraturforskning (Sjklovskij, 1991, s. 15) og kognitiv psykologi (Kahneman, 2011, s. 16) argumenteres det for at voksne i hverdagen i stor grad oppfatter, tenker og handler intuitivt og «automatisk». Slik automatisme truer kritisk tenkning (Svartdal, 2020). Dette er relevant både for dialogen mellom Henrik og statsministeren her og for hele hans prosjekt om å «vekke» politikere og alle andre til å ta inn over seg det alle vet, men har vent seg til ikke å tenke over.

Her har humor en viktig funksjon. Ifølge Critchley (2002, s. 10) er «en ekte komiker» en som våger å se og si det andre skyver unna. Det er derfor god humor kan sies å utøve en form for avautomatisering eller «underliggjøring» av det hverdagslige (Sjklovskij, 1991, s. 16). Dette ser vi demonstrert også i mitt siste humoreksempel fra romanen.

Humor for saken: Finne på noe sprøtt Henrik, broren Bredo og Sofie vil lage noe sprøtt som de skal filme og legge ut på nettet for å få oppmerksomhet. «Vi må være morsomme», sier Henrik (s. 128). For å demonstrere hvordan global oppvarming kan føles, henger Bredo etter beina i et tre over en glovarm grill. Sofie filmer, Henrik snakker:

– Dette er broren min, Bredo. Han skal grilles. Men jeg har ikke tenkt å gjøre det ak-

kurat nå. For det er visst straffbart å putte mennesker på grillen. Men av en eller annen merkelig grunn er det ikke straffbart i framtida [...]

– Slipp meg ned, klager Bredo

– Hvorfor har det blitt så varm der? Jo, på grunn av global oppvarming. Forurensning som gjøres i dag og burde vært straffbart. Sola kommer til å grille oss, trærne forsvinner og husdyr dør [...] (s. 129).

Henrik snakker videre mens Bredo klager. Blant annet demonstrerer Henrik at et lokk på grillen kan likne global oppvarming: «Og problemet er at vi ikke henger fra et tre, men vi befinner oss inne i selve grillen» (s. 130). Bredo ramler til slutt ned i grillen. Dette skaper humor, siden rare fall er et klassisk objekt for latter.

Det Henrik gjør her, er å forsøke å skape indre forestillinger om framtid hos mottakerne. De skal leve seg inn i hvordan global oppvarming føles – nemlig som å henge over en grill. Scenarioet er skremmende, men samtidig er det en komisk kontrast mellom den saklige utredningen og Bredo som henger fra treet. Det lattervekkende overtar helt når han faller ned. Dette er utilsiktet, men får fram det farlige ved situasjonen samtidig med at enkel kroppslig humor oppstår. Henrik legger ut filmen, som får flere hundre tusen treff.

Episoden kombinerer humor og alvor på en måte som er typisk for romanen som helhet: Flere motstridende følelser trigges samtidig hos mottakerne: På den ene siden frykt for framtiden, når de lever seg inn i hvor ubehagelig varmt det kan bli. Samtidig vekkes en «useriøs» munterhet over situasjonen her og nå. Når Bredo faller ned, fungerer det som et sammenbrudd der en oppbygd spenning oppløses i latter. Hensikten er like fullt alvorlig.

Engasjement og humor

Sterke følelser er avgjørende for å skape engasjement og handling. For eksempel sier biologen Dag O. Hessen, som har gjort mye

for å spre bevissthet om klima- og miljøkrisen, at «det er klart at en formidling som ikke også engasjerer følelsesmessig, vil falle på stengrunn» (2020, s. 27), selv om beskrivelsen av situasjonen også «må bygge på kunnskap» (sst.). Også filosofen Arne Næss (1999) hevder at når vanskelige valg skal tas, er det «klart at avgjørelsen har med styrken og intensiteten av følelser å gjøre» (s. 108).

Det er imidlertid ikke uvesentlig *hvilke* følelser som vekkes. Barnelitteraturforsker Nina Goga (2021) har problematisert at anmeldere av fagbøker for barn har en tendens til å vurdere humor positivt når alvorlige tema som klima og miljøkrise skal formidles. Grunnen er blant annet at humoren «demper Alvoret» og bidrar til at formidlingen av det alvorlige ikke blir «for mentalt eller emosjonelt utfordrende» (Goga, 2021, s. 7). Goga mener at anmelderne dermed ikke tar nok hensyn til bøkens potensial for å «skape emosjonelt engasjerte og kritisk reflekterte aktivistiske personer» (sst.).

Det er klart at det er problematisk dersom humoren svekker Alvoret i den grad at leseren sitter igjen med en følelse av at det ikke er så farlig likevel. Men som jeg har vist her, er ikke humor nødvendigvis bare underholdning eller mangel på seriøsitet. Det må dessuten understrekes at håpløshet sjelden fører til aktiv handling, men tvert imot til passivitet og unnvikelse. Andre sterke følelser, som uro kombinert med sinne, er langt mer effektivt som «politisk kraft» (Hultberg, 2021). Det er disse følelsene som driver Henrik i *En himmel full av skyer*. Som før nevnt er det en nær sammenheng mellom kritisk humor og sinne.

Hvordan bruk av humor og «sprø» påfunn fungerer i forhold til Henriks prosjekt, er noe romanen selv tar opp. På et svart punkt i historien er Henrik fortvilet fordi han forstår hvordan medieoppmerksomhet virker: Mange husker bare de sprø stuntene hans, men glemmer hva saken handlet om (s. 150–151). Vi ser at humoren fenger, men den kan også distrahere.

Den før nevnte mangelen på oppmerk-

somhet om humor i tidligere akademiske analyser av *En himmel full av skyer* kan indikere at humoren virker bedre i romanens prosjekt enn i Henriks. Disse leserne oppfattet først og fremst tematikken. Jeg vil likevel påstå at humor er et vesentlig trekk ved romanen. Elever som har omtalt *En himmel full av skyer* i forbindelse med Bokslukerprisen, har særlig framhevet humoren som grunnlag for de positive vurderingene av romanen, i tillegg til action og et viktig tema.

Noen slutninger og oppsummering: Kompetente barn og subversiv humor

Samlet sett viser eksemplene fra *En himmel full av skyer* at det finnes mange former for humor i denne romanen. De to første eksemplene har ikke direkte med klima og miljø å gjøre. Humoren er ikke verdinøytral, men den fungerer som komisk avspenning, der munterheten ikke kommer i veien for romanprosjektets alvor. De to siste eksemplene er knyttet til «saken». Humoren i dialogene gjør narr av Henriks «motstandere», og tydeliggjør kritikkverdig atferd og tenkemåter. I det siste eksempelet dominerer situasjonskomikk, som kombineres med alvor på en måte som kan trigge innbyrdes motstridende følelser. Dette eksempelet viser også en humoristisk framstilling av kunnskap som kan gjøre at den fester seg bedre i minnet (jf. Cross, 2010, s. 26).

Julia Cross (2010) peker på de siste tiårenes vektlegging av barn som «active agents in, as well as products of» sosiale prosesser (s. 16). Hun poengterer at humor er en viktig faktor i barns selvforståelse og konstruksjon av egen identitet og «a vital component of the potentiality of ‘empowering’ children» (s. 16–17).

I denne artikkelen har jeg vist at den opprørske, komiske karakteren i litteratur med et alvorlig tema ikke bare brukes for å skape glede over normbrudd eller friminutt fra autoriteter. Det dreier seg om et alvorlig ment opprør mot en orden som protagonis-

tene ikke godtar, og de ønsker varig endring. Humor er her en del av barnekarakterens utøvelse av makt.

Humoren er vesentlig i romanens fortellemåte og estetikk. Likevel forsvinner aldri alvorret i miljø- og klimakatastrofen. Romanen har for så vidt en «lykkelig» slutt, siden den gir løfter om at barn kan få gjennomslagskraft, og ikke minst fordi Henriks kreft leges. Likevel: Verden er på ingen måte «reddet». Romanen gir ikke en følelse av at problemene er løst, men det er likevel lov å le.

En himmel full av skyer demonstrerer at humor kan være et ukontrollerbart fenomen og virke på utilsiktede måter, blant annet fordi latteren «bevegar situasjonen og gjer den annleis» (Nyrnes, 2002, s. 363). Dette at humoren kompliserer, avautomatiserer og stiller spørsmål ved det vante, er noe av humorens bidrag til kritisk refleksjon, nettopp gjennom å motvirke automatisk og ureflektert tenkning. Samtidig er det slik at humor formidler verdidommer, «implicitly, seductively, from beneath the level of consciousness awareness» (Cross, 2010, s. 14). Humor kan forføre, forlede og forstyrre. Derfor kre-

ver humor også at leseren er aktiv og skjerpet. Det er med andre ord god grunn til både å ta humor på alvor og å inkludere humor i det alvorlige.

Humor er nesten aldri verdinøytral. Den kan forkludre et prosjekt dersom den enten kommer *i konflikt med* eller *i veien for* de verdiene som er på spill. I denne romanen dreier det seg om økokritiske verdier. Min konklusjon ut fra analysen av et utvalg humor-eksempler er at humoren ikke er i konflikt med Henriks eller romanens verdier. Humoren kommer som sagt i veien for Henriks prosjekt noen ganger, ved å avlede følgerne hans i fiksjonsuniverset for mye, men humoren forstyrrer ikke det økokritiske prosjektet i romanen som helhet.

Et samlet inntrykk er at *En himmel full av skyer* tar barns utprøving av miljøorientert aktørskap på alvor, samtidig med at humoren bidrar til både verdi- og kunnskapsformidling, og til overskudd, energi og glede over selve leseopplevelsen. Humoren tjener slik mange funksjoner, og er en integrert del av romanens estetikk og normsystem.

Referanser

- Bakhtin, M.M. (2017). *Latterens historie. François Rabelais' forfatterskap og folkekulturen i middelalderen og renessansen*. (G. Pollen, Overs.) Vidarforlaget. (Opprinnelig utgitt 1965).
- Baudelaire, C. (1987). Om latterens vesen og allment om det komiske i den bildende kunst (A.K. Haugen, overs.). I: *Kunsten og det moderne liv* (s. 43–64). Solum Forlag. (Opprinnelig utgitt 1846).
- Bergson, H. (1993). *Latteren. Et essay om komikkens væsen*. (E.H. Pedersen, overs.). Forlaget politisk revy. (Opprinnelig utgitt 1900).
- Bjørlykhaug, K.I. & Vetlesen, A.J. (2020). Hva er økologisk sorg? I: K.I. Bjørlykhaug & A.J. Vetlesen (red.), *Det går til helvete. Eller?: Om kjærlighet, sorg og raseri i natur- og klimakrisens tid* (s. 71–90). Dinamo forlag.
- Critchley, S. (2002). *On Humour*. Routledge.
- Cross, J. (2010). *Humor in Contemporary Junior Literature*. Taylor & Francis Group.
- Dahl, J.M.R. (2020). Den polariserende humoren. I *Samtiden* nr. 4-2020, s. 67–73.
- Dahl, J.M.R. (2021). *Voices of the Border: Comedy and Immigration in the Scandinavian Public Spheres* [Doktorgradsavhandling, UiB]. Bergen Open Research Archive. <https://hdl.handle.net/11250/2730168>
- Due, T. (2020). Økologisk sorg? Meir som økologisk raseri. I: K.I. Bjørlykhaug & A.J. Vetlesen (red.), *Det går til helvete. Eller?: Om kjærlighet, sorg og raseri i natur- og klimakrisens tid* (s. 15–26). Dinamo forlag.

- Fatland, E. (2017, 1. mars). Kan klimakrise bli gøy? <https://www.boktips.no/barneboker/barn-8-til-10-ar/erika-fatland-vinterkrigen/>
- FN-sambandet (2021, 2. juni). *Bærekraftbiblioteket*. <https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket>
- Freud, S. (1976). *Jokes and their Relation to the Unconscious*. Penguin.
- Garrard, G. (2012a). *Ecocriticism*. Routledge.
- Garrard, G. (2012b). Introduction. I: G. Garrard (red.), *Teaching ecocriticism and green cultural studies* (s. 1–10). Palgrave Macmillan UK.
- Gibson, J. (2015). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Classic Edition. New York and London: Psychology Press.
- Goga, N. (2021). Hva er greia med å engasjere barn og unge? En undersøkelse av hvordan voksne vurderer oppfordringer til handling i sakprosa for barn om miljø- og klimaspørsmål, *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 12(1). <https://doi.org/10.18261/issn.2000-7493-2021-01-05>
- Hellesnes, J. (2007). Crux, den tenksame klovnene. I: *Om livstolking* (s. 13–28). Det Norske Samlaget.
- Hennig, R. (2021). Miljø og medborgerskap i Arne Svingens barnebok *En himmel full av skyer*, *Norsklæreren* nr. 1-2021 LNU/Fagbokforlaget, 40–55.
- Hessen, Dag. O. (2020). *Verden på vippepunktet. Hvor ille kan det bli?* Res Publica.
- Hverven, S. (2018). *Naturfilosofi*. Dreyer.
- Hultberg, L.I. (2021, 3. september). Økosorg. Angsten for det politiske. *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/ideer/2021/09/03/okosorg-angsten-for-det-politiske/>
- Johansen, M.G. (2020). *Hva er humor?* Universitetsforlaget.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Strous & Ferroux
- Katheeb, A. (2021). Miljøaktivister i barnelitteraturen. I: M. Eskebæk & N. Goga (red.), *På tværs af Norden. Økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* (s. 68–73). Nordisk ministerråd. <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1523513/FULLTEXT01.pdf>
- Mallan, K. (1993). *Laugh Lines. Exploring Humour in Children's Literature*. Primary English Teaching Association.
- Massey, G. & Bradford, C. (2011). Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts. I: K. Mallan & C. Bradford (red.), *Contemporary children's literature and film: engaging with theory* (s. 109–126). Palgrave Macmillan.
- Nyrnes, A. (2002). *Det didaktiske rommet. Didaktisk topologi i Ludvig Holbergs Moralske tanker* [Avhandling dr.art., Universitetet i Bergen].
- Næss, A. (1999). *Livsfilosofi*. Universitetsforlaget.
- Røskeland, M. (2018). Nature and Becoming in a Picturebook about «Things That Are». I: N. Goga, L. Guanio-Uluru, B.O. Hallås & A. Nyrnes (red.), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* (s. 27–40). Palgrave Macmillan UK.
- Sjkløvsj, V. (1991). Kunsten som grep. I: A. Kittang, A. Linneberg, A. Melberg & H. H. Skei, (red.), *Moderne litteraturteori* (s. 11–25). Universitetsforlaget. (Opprinnelig utgitt 1916).
- Svingen, A. (2018a). *En himmel full av skyer*. Gyldendal.
- Svingen, A. (2018b). Forfatteren presenterer en himmel full av skyer. <https://arnesvingen.com/category/en-himmel-full-av-skyer/>
- Svartdal, F. (2020, 2. juni). Kritisk tenkning. I: *Store norske leksikon*. https://snl.no/kritisk_tenkning
- Veatch, T.C. (1998). A Theory of Humour. I: *Humor, the International Journal of Humor Research*, May. Walter de Gruyter. <http://www.tomveatch.com/else/humor/paper/>
- Åse, L.A. (2019). «Når vi blir voksne er det for seint». *Klimaengasjement i to romaner for barn og unge* [Masteroppgave, Høgskulen på Vestlandet]. HVLOpen. <https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmliui/handle/11250/2601278>